

AB HUKUKUNDA TEMEL HAKLARIN GEÇERLİLİK DAYANAĞI

(Araştırma Makalesi)

DOI: <https://doi.org/10.33717/deuhfd.1697716>

Prof. Dr. A. Füsun ARSAVA*

Öz

AB Temel Haklar Şartı'nın Lizbon anlaşmasının bir parçası olarak yürürlüğe girmesinden itibaren AB'de temel hak koruması pozitif hukuk teşkil eden AB Temel Haklar Şartı'na istinat etmektedir. Ancak ABAD içtihatları temel hakların AB Hukukunda genel hukuk prensibi olarak geçerliliği tartışmasının henüz tam olarak sonlanmadığını ortaya koymaktadır. ABAD kararlarında AB Temel Haklar Şartı'nın yürürlüğe girmesi ile beraber temel hak koruması her ne kadar ilk sırada AB Temel Haklar Şartı'na istinat ettiriliyorsa da, kimi ABAD kararlarında halâ subsidier nitelikli (ikame edilebilir) genel hukuk prensibine istinat edildiği görülmektedir. Makalede öncelikle temel hakların AB Hukukunda genel hukuk prensibi olarak geçerliliği ve AB Temel Haklar Şartı'nda pozitif hukukta temini ele alınmakta, ardından AB Hukukunda temel hak teminatında genel hukuk prensipleri yanı sıra AB Temel Haklar Şartı'nın geçerlilik dayanağı teşkil etmesi tartışmasının Divan içtihadına yaptığı etkiye ışık tutulmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Genel Hukuk Prensibi, Ortak Anayasal Gelenekler, AB Temel Haklar Şartı, Yıllık Ücretli İzin, Eşitlik Hakkı

* Atılım Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Uluslararası Kamu Hukuku Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, Ankara (fusun.arsava@atilim.edu.tr) ORCID: 0000-0003-2275-7664 (Gönderim Tarihi: 12.05.2025-Kabul Tarihi: 16.07.2025) Yazar, eserinin Derginize ait bilimsel etik ilkelere uygun olduğunu taahhüt eder.

THE BASIS FOR THE JUSTIFICATION OF FUNDAMENTAL RIGHTS IN EU LAW

(Research Article)

Abstract

Since the entry into force of the EU Charter of Fundamental Rights as part of the Lisbon Treaty, fundamental rights protection in the EU has been based on the EU Charter of Fundamental Rights, which constitutes positive law. However, the ECJ case law reveals that the debate on the validity of fundamental rights as a general law principle in EU law has not yet been fully concluded. Although the protection of fundamental rights has primarily been based on the EU Charter of Fundamental Rights since the entry into force of the EU Charter of Fundamental Rights in the ECJ decisions, it is seen that some ECJ decisions still rely on the subsidiary general law principle. The article first examines the validity of fundamental rights as a general law principle in EU law and their provision in positive law in the EU Charter of Fundamental Rights, and then sheds light on the impact of the debate on the validity basis of the EU Charter of Fundamental Rights, as well as general law principles, on the protection of fundamental rights in EU law on the Court's case law.

Keywords

General Principles of Law, Common Constitutional Traditions, Community Charter of Fundamental Rights, Annual Paid Leave, Right to Equality

GİRİŞ

ABAD'nin (Avrupa Birliği Adalet Divanı) temel haklara ilişkin kararlarında kimi zaman genel hukuk prensiplerine, kimi zaman AB Temel Haklar Şartı'na istinat etmesi AB Hukukunda temel hakların geçerlilik dayanağı tartışmasına yol açmıştır. AB Hukukunda doğan bu geçerlilik tartışması elbette temel haklara ABAD'nin 1969'dan itibaren eğilmeye başlaması ve 1970'den itibaren temel hakları AB Hukukunun bir parçası olarak ilan etmesi nedeni ile temel hakların AB Hukukundaki meşruiyeti (geçerlilik) bağlamında değil, temel hakların AB Hukukunda hangi hukuk kaynağına istinaden geçerli olduğu bağlamında ortaya çıkmıştır. ABAD 1960'da vermiş olduğu bir kararında AKÇT (Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu) anlaşmasından yazısız hukuk prensipleri istihraç edilmesini reddetmekle beraber¹, Topluluk hukukunda yazısız temel hak ihlalleri olasılığını kabul etmiştir². Divan bu karardan bir yıl sonra 1969'da verdiği ünlü Stauder kararında Topluluk Hukuk düzeninin genel hukuk prensiplerinden ve temel hakların genel hukuk prensibi olarak temininden söz etmiştir³. Stauder davasında ABAD'nin verdiği karar Topluluk seviyesinde genel hukuk prensiplerine istinaden temel hak teminatının başlangıcını yapmıştır⁴. Divan bu karar ile ilk kez ve aynı zamanda temkinli bir yaklaşımla⁵ genel hukuk prensipleri dayanağında Topluluk temel hak korumasını temin eden içtihadını oluşturmaya başlamıştır⁶. Bu yaklaşımın Maastricht, Amsterdam ve Nice anlaşmasının Birliğin dayandığı temel prensiplerin öngörüldüğü hükümlerde teyit edildiği görülmektedir [AB Anl. (Maastricht) md.F, fık.2; Amsterdam Anl.

¹ **Schilling**, Theodor: 'Bestand und allgemeine Lehren der bürgerschützenden allgemeinen Rechtsgrundsätze des Gemeinschaftsrechts', EuGRZ, Cilt 27, Sayı 1-4, 2000, s. 24; AB kavramı Maastricht anl. (1993) ile kullanılmaya başlanmıştır. Maastricht anl. öncesi dönemde bu nedenle Topluluk Hukuku kavramı kullanılmıştır.

² **Kropholler**, Jan: 'Die Europäische Gemeinschaften und der Grundrechtsschutz', EuR, Cilt 4, Sayı 2, 1969, s. 128-146.

³ Bknz.: EuR 1970, s.39; EuR 1982, s. 1 vd.; ABL. EG 1977, 193; **Ipsen**, Hans Petr: Europäisches Gemeinschaftsrecht, Mohr Siebeck, Tübingen 1972; EuGH, Rs. 29/69 (Stauder/Stadt Ulm), ECLI:EU:C:1969:57, Slg. 1969, 419, Rn.7.

⁴ **Pache**, Eckhard: 'Art.6 EUV, Rn.44', bknz.: **Pechstein**, Matthias/**Nowak**, Carsten/**Häde**, Ulrich (eds.), Frankfurter Kommentar zu EUV·GRC·AEUV, 1. bası, Cilt I (EUV und GRC), Mohr Siebeck, Tübingen 2017, s. 191-307.

⁵ **Hengstschläger**, Johannes: Grundrechtsschutz Kraft EU-Rechts, JBl, Heft 7, 2000, s. 409.

⁶ EuGH, Rs. 11/70 (Internationale Handelsgesellschaft mbH), ECLI:EU:C:1970:114; Slg.1470, 1125, Rn.4; Rs.4/73 (Nold/Kommission), ECLI:EU:C:1974:51; Slg. 1974, 491, Rn.13.

md.6; Nice Anl. md.6]. Temel hakların Topluluk Hukukuna genel hukuk prensibi olarak kazandırılması bu dönemde üye devletlerin ortak anayasal geleneklerinden⁷ ve uluslararası insan hakları anlaşmalarından hareket edilerek, özellikle Avrupa İnsan Hak ve Özgürlükleri Sözleşmesi (AİHS) üzerinden sağlanmıştır⁸. Bu bağlamda Maastricht, Amsterdam ve daha sonra Nice anlaşmalarında üye devletlerin ortak anayasal gelenekleri ve insan haklarının korunmasına ilişkin anlaşmalar temel hak teminatında doğrudan bir hukuk kaynağı olarak değil, genel hukuk prensiplerinin oluşmasına esas teşkil eden kaynak olarak kabul edilmiştir⁹. Anayasa mahkemeleri ve Divan temel hak içtihadı arasında bir istikrar sağlanamadığı, kurucu anlaşmalarda temel hakların henüz kodifiye edilmemesinin yol açtığı dönem AB Temel Haklar Şartı'nın 01.12.2009'da Lizbon Anlaşması ile beraber onun bir parçası olarak eşit hiyerarşide yürürlüğe girmesi ile normatif anlamda sona ermiş olmakla beraber, bu kez tartışmanın temel hak teminatının Birlik Hukuku'nun hangi kaynağına istinat ettiği bağlamında sürdüğü görülmektedir. Birlik Hukuku'nun kaynakları Birlik Hukukunun Uluslararası Hukukun bir alt disiplini olması itibarıyla Uluslararası Hukukun kaynakları ışığında değerlendirilmektedir. Uluslararası Hukukun kaynakları Uluslararası Adalet Divanı Statüsü'nün 38.maddesinde hiyerarşik bir yaklaşımla asıl kaynaklar olarak uluslararası anlaşmalar, teamül hukuku, genel hukuk ilkeleri şeklinde düzenlenmektedir. Bu hiyerarşik düzenleme nedeni ile ABAD'nin de prensip olarak temel haklara ilişkin kararlarına ikame edilebilir nitelikli genel hukuk prensiplerine nazaran öncelikle AB Temel Haklar Şartı'nı esas alması gerekmektedir¹⁰.

⁷ **Huber**, Peter M.: Die Gemeinsamen Verfassungsüberlieferungen der Mitgliedstaaten - Identifizierung und Konkretisierung, EuR, Cilt 57, Sayı 2, 2022, s. 145-164.

⁸ **Schadendorf**, Sarah: 'Die UN-Menschenrechtsverträge im Grundrechtsgefüge der Europäischen Union', EuR, Cilt 50, Sayı 1, 2015, s. 28-49.

⁹ **Schorkopf**, Frank: 'Art.6, EUV, Rn.28', bkzn.: **Grabitz**, Eberhard/**Hilf**, Meinhard/**Nettesheim**, Martin (eds.), Das Recht der Europäischen Union, 74 EL. C.H.Beck, München 2021; **Geiger**, Rudolf: 'Art.6 EUV, Rn.28-35', bkzn.: **Geiger**, Rudolf/**Khan**, Daniel-Erasmus/**Kotzur**, Markus (eds.), EUV/AEUV, 5. bası, C.H.Beck, München 2010, s. 45; **Arsava**, A. Füsün: 'Nice Anlaşmasının Getirdikleri, Ankara Avrupa Çalışmalar Dergisi, s. 26 vd.

¹⁰ **Arsava**, A. Füsün: AB Divanı ve Ulusal Anayasa Mahkemeleri Arasında İşbirliği ve Gerilim İlişkisi', Çankaya Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Ceren Damar Şenel Armağanı, 3 Haziran 2020; **Arsava**, A. Füsün: 'AB Temel Haklar Şartı'nın AB Hukuku ile İlişkisi', Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi, Sayı 7, 2016; **Arsava**, A. Füsün: 'Federal Almanya Örneğinde AB Adalet Divanı Kararlarının Kesin Hüküm Karakterine Sahip Ulusal Mahkeme Kararlarına Etkisi', Türkiye Barolar Birliği Dergisi, Temmuz-Ağustos 2019, Yıl: 32, Sayı: 143, s. 407-431; **Arsava**, A. Füsün: 'Lizbon Sözleşmesi-Reform Sözleşmesinin Önemli Unsurları', Prof. Dr. Bilge Umar'a Armağan, Dokuz Eylül Üni-

AB Temel Haklar Şartı'nın Lizbon anlaşmasında atıf yöntemi ile Lizbon Anlaşması ile eşit hiyerarşiye sahip birincil hukuk olarak geçerli kılınmasına karşın ABAD'nin kararlarında ikame edilebilir nitelikli genel hukuk prensiplerine istinat etmesi Birlik pozitif hukukunda temel hakların geçerlilik dayanağı tartışmasına yol açmıştır. Makale bu bağlamda Birlik Hukukunun iki pozitif hukuk kaynağı arasında ortaya çıkan tartışmaya ışık tutmaktadır.

I. NORMATİF HUKUKİ DAYANAK

Bu çerçevede temel haklardan genel hukuk prensibi olarak söz eden AB Anlaşmasının 6.madde, 3.fıkrası ve üye devletlerin temel haklara ilişkin ortak anayasa geleneklerinden söz eden AB Temel Haklar Şartı'nın 52.madde, 4.fıkrası muvacehesinde normatif temel haklar ve genel hukuk prensibi ilişkisinin açıklığa kavuşturulması gerekmektedir.

A. AB Anlaşmasının 6. Madde, 3. Fıkrası

Genel hukuk prensiplerini Birlik Hukukunun bir parçası olarak ilan eden AB Anlaşmasının 6.madde, 3.fıkrası Divan'ın temel hak içtihadının meşruiyeti bakımından önem taşımaktadır¹¹. AB anlaşmasının 6.madde, 3.fıkrasına göre temel haklar AB Hukukunda AİHS'de temin edildiği hali ile ve üye devletlerin ortak anayasa geleneklerinden doğan hali ile genel hukuk prensibi olarak geçerlidir. Bu tablo genel hukuk prensibi olarak geçerli olan temel hakların Birlik Hukukunda primer (birincil) hukuk hiyerarşisine sahip AB Temel Haklar Şartı ile geçerlilik bakımından eşit hiyerarşiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır. AB Temel Haklar Şartı dibacesinin 5.paragrafi

versitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 11, Özel Sayı: 2009, s. 1457 vd.; **Arsava**, A. Fusun: 'Vielleichtbeschluss-Solangebeschluss' bknz.: Avrupa Toplulukları Hukuku ve Bu Hukukun Ulusal Alanda Uygulanmasından Doğan Sorunlar, Ankara 1985, s. 275-335; Supranasyonal Hukuk ve Devletler Hukuku ilişkisi için bknz.: **Schlochauer**, Hans-Jürgen: JZ 1951, s. 289-290; **Schlochauer**, H-J: 'Das Verhältnis des Rechts der Europäischen Wirtschaftsgemeinschaft zu den nationalen Rechtsordnungen der Mitgliedstaaten', AVR, Cilt: 11, Sayı: 1, 1963, s. 7; **Chwolik-Lanfermann**, Ellen: 'Braucht die Europäische Union Grundrechtskatalog?', ZRP, Cilt 28, Sayı 4, 1995, s. 126-130.

¹¹ **Folz**, Hans-Peter: 'Art.6, EUV, Rn.20-221', bknz.: **Vedder**, Christoff/**Heintschel von Heinegg**, Wolff (eds.), Europäisches Unionsrecht, 2. bası, Nomos Verlag, Baden-Baden 2018, s. 1520; ABAD Birlik Hukukunun yorum ve uygulanması konusunda yargı yetkisine sahiptir. ABAD kararlarının emsal karar özelliği taşıması ABAD kararları ile bağlayıcı hukuk kaynağı yaratılmasının önü açılmaktadır, bknz.: **Arsava**, A. Fusun: Roma Anlaşmasında Önkara Prosedürü ve Bu Prosedür Çerçevesinde Doğan Sorunlar, Ankara 1989, s. 24 vd.

muveccesinde genel hukuk prensiplerinden Divan içtihatları ile istihraç edilen Birlik temel hakları varlığını korumaya devam edecektir. Aynı paralelde Birlik Hukuku'ndaki temel hak boşluklarının gelecekte de genel hukuk prensipleri üzerinden doldurulma olanağı bulunmaktadır. Bununla beraber AB Temel Haklar Şartı'nın yürürlüğe girmesi temel hakların genel hukuk prensiplerinden istihraç edilme gerekliliğini sınırlamış bulunmaktadır. AB Temel Haklar Şartı temel hak teminatı öngördüğü nispette, bu düzenlemenin genel hukuk prensiplerine nazaran öncelikli olarak uygulanması gerekmektedir. AB Temel Haklar Şartı'nda yer almayan temel haklar için AB Anlaşmasının 6.madde, 3.fıkrası dayanak olmaya devam edecektir. Genel hukuk prensipleri Birlik Hukukunda sadece boşluk doldurma fonksiyonuna sahip olmayıp, farklı ulusal hukuk düzenlerinin ortak anayasa gelenekleri üzerinden birbiri ile uyumunu sağlayarak ilgili alanda entegrasyonu gerçekleştirme fonksiyonuna da sahiptir¹². Bu nedenle AB Anlaşmasının 6.madde, 3.fıkrasında genel hukuk prensiplerinin öneminin azaltılmaması amacı ile temel haklar Temel Haklar Şartı'na açık şekilde istinat etmekten kaçınılarak Birlik Hukuku temel prensiplerinin bir parçası olarak ilan edilmiştir. Bu yaklaşım ışığında AB Anlaşmasının 6.madde, 3.fıkrası temel hakların gelişmesini sağlama potansiyeli olan dinamik nitelikli bir düzenleme olarak kabul edilmektedir.

B. AB Temel Haklar Şartı'nın 52. Madde, 4. Fıkrası

ABAD'nin temel hak içtihatlarında sık şekilde üye devletlerin ortak anayasa geleneklerine istinat etmesi üye devletlerin anayasal gelenekleri ile AB Temel Haklar Şartı'nın uyumluluğunu teyit etmektedir. Üye devletlerin temel haklara ilişkin anayasa gelenekleri ve AB Temel Haklar Şartı arasındaki uyum ulusal hukuk düzenleri ve AB Hukuku arasında doğabilecek tenakuzun önlenmesi bakımından önemlidir. Bu tenakuzun önlenmesi münferit devletlerin temel hak korumasında sahip olduğu özelliklerin Birlik temel hak korumasında dikkate alınması ile mümkündür¹³. AB Temel Haklar Şartı'nın 52.madde, 4.fıkrasında yer alan yorum kuralı AB Anlaşması'nın 6.maddesi, 3.fıkrasının lâfzına istinat etmektedir. Söz konusu 52.madde, 4.fıkarda yer alan hüküm AB Temel Haklar Şartı'nda düzenlenen temel hakların onlara yüksek bir koruma sağlayacak şekilde Birlik Hukuku'na uygun

¹² **Constantinesco**, Leontin-Jean: Die Eigentümlichkeiten des Europäischen Gemeinschaftsrechts, JuS 1965, s. 237-246, 292; **Streinz**, Rudolf: Art.6, EUV, Rn.24, EUV/AEUV, 3. bası, C.H.Beck, München 2018, s. 7-290.

¹³ **Pache**, Art.52, GRC, Rn.48, s. 1662-1735.

olarak ve ortak anayasal geleneklerle uyumlu olarak yorumlanmasını öngörmektedir. Ortak anayasal gelenekler bu nedenle Birlik Hukukunda sadece temel hakların genel hukuk prensipleri olarak geçerli olması bağlamında değil, AB Temel Haklar Şartı'nın kodifikasyonunda da etkili olmuştur¹⁴. Bu tablo AB Anlaşmasının 6.madde, 3.fıkrasının dinamik bir temel hak gelişimi sağlama amacı güderken, AB Temel Haklar Şartı'nın 52.madde, 4.fıkrasının Birlik temel hakları ile üye devletlerin anayasal gelenekleri arasında uyum sağlama amacı güttüğünü göstermektedir.

II. BİRLİK TEMEL HAKLARININ AB TEMEL HAKLAR ŞARTI'NIN YÜRÜRLÜĞE GİRMESİ İLE ORTAYA ÇIKAN NİTELİĞİ

Bu bağlamda AB Temel Haklar Şartı'nda düzenlenmiş temel haklar arasında yer alan eşitlik hakkı, çalışma hayatında karşımıza çıkan ücretli izin hakkı ve avukatların müvekkillerinin sırlarını ifşa etmeme hakkı örneğinde bu hakların Birlik Hukukundaki niteliği değerlendirilecektir.

A. Eşitlik Hakkı

ABAD eşitlik prensibini primer hukukun ayrımcılık yasağını öngören normlarına istinaden genel hukuk prensibi olarak nitelendirmiştir. Eşitlik prensibi ayrımcılığın gerçekten savunulabildiği durumlar haricinde mukayese edilebilir konuların farklı muamele edilmemesini öngörmektedir¹⁵. Bu bağlamda ABAD başlangıçta ayrımcılık yasağını genel eşitlik prensibinin özel bir şekli olarak yorumlamış¹⁶ ve pozitif hukukta farklı düzenlenmiş olsa da üye devletlerin hepsinin anayasasında yer alması nedeni ile ortak anayasal gelenek olarak değerlendirmiştir¹⁷. ABAD sonraki içtihatlarında eşitlik pren-

¹⁴ **Ladenburger**, Clemens: 'Art. 51, 52, 54', bknz.: **Stern**, Klaus/**Sachs**, Michael (eds.), Europäische Grundrechte Charta (GRCh), C.H.Beck, München 2016, s. 756-838.

¹⁵ EuGH, verbundene Rs 117/76 und Rs. 16/77 (Ruckdeschel & Co./Hauptzollamt Hamburg-St. Annen), ECLI:EU:C:1977:160, Slg.1977-01753, Rn.7; EuGH Rs. C-85/97 (SFI/Etat Belge), ECLI:EU:C:1998:552, Slg.1998 I-07447, Rn.30; EuGH verbundene Rs. C-87/03 und C-100/03 (Spanien/Rat), ECLI:EU:C:2006:207, Slg.2006 I 02915, Rn.48.

¹⁶ EuGH Rs. C-15/95 (EARL de Kerlast/Unicopa), ECLI:EU:C:1997:196, Slg. 1997 I 01961, Rn.35; EuGH Rs. C-313/04 (Franz Egenberger GmbH/Bundesanstalt für Landwirtschaft und Ernährung), ECLI:EU:C:2006:454, Slg.2006, I 06331, Rn.33.

¹⁷ **Heselhaus**, Sebastian: 'Art.20, Rn.4, GRC (*Unionsbürgerschaft*)', bknz.: **Pechstein**, Matthias/**Nowak**, Carsten/**Häde**, Ulrich (eds.), Frankfurter Kommentar zu EUV·GRC·AEUV, 1. bası, Cilt I (EUV und GRC), Mohr Siebeck, Tübingen 2017, s. 293-312.

sibinden Birlik Hukuku'nun önemli prensiplerinden biri olarak söz etmiştir¹⁸. Bu tablo ABAD kararlarında eşitlik prensibi terminolojinin değiştiğini göstermektedir¹⁹.

Tüm kişilerin kanun önünde eşit olduğunu öngören AB Temel Haklar Şartı'nın 20.maddesinde eşitlik prensibi üye devletlerin ortak anayasal geleneklerine ve Divan tarafından Birlik Hukukunun temel prensibi olarak kabul edilmesine istinaden genel hukuk prensibi niteliği verilerek normatif düzenleme konusu olmuştur. Eşitlik prensibine ilişkin özel normların bulunduğu durumlarda (Temel Haklar Şartı'nın 21.md. olduğu gibi) ABAD bu normun genel eşitlik prensibini ikame ettiğini kabul etmektedir²⁰. 2008 yılı sonundan itibaren ABAD kararlarında AB Haklar Şartı'nın 20.maddesine gönderme yapmadan doğrudan eşitlik prensibine yer vermeye başlamıştır. Socété Arcelor Atlantique et Lorraine davasında ABAD'nin verdiği önkararın hiçbir yerinde AB Temel Haklar Şartı'nın 20.maddesi zikredilmemiş olmasına ve AB Temel Haklar Şartı'nın o tarihte bağlayıcı olmamasına karşın kararında Şartın 20.maddesinde yer alan genel eşitlik prensibine istinat ettiği kabul edilmiştir²¹. AB Temel Haklar Şartı'nın henüz hukuken bağlayıcı olmadığı yıllarda ABAD kimi kararlarında AB Temel Haklar Şartı'na gönderme yapmıştır²². Yakın geçmişte ABAD SATCEN davasında verdiği kararda AB Temel Haklar Şartı'nın 20.maddesi muvacehesinde eşitlik prensibini değil, eşit muamele prensibini vurgulamıştır²³. Bu tablo ABAD'nin eşitlik prensibine ilişkin özel bir düzenlemenin bulunmadığı durumlarda kararlarına pozitif hukuk düzenlemesi olarak AB Temel Haklar Şartı'nın genel eşitlik prensibini öngören 20.maddesini esas aldığını ortaya koymaktadır.

¹⁸ EuGH, Rs. C-15/95 (EARL de Kerlast/Unicopa); EuGH verbundene Rs. C-248/95 und C-249/95 (SAM Schiffahrt GmbH and Heinz Stapf v Bundesrepublik Deutschland), ECLI:EU:C:1997:92, Slg. 1997, I 04475, Rn.50.

¹⁹ **Frenz**, Walter: Handbuch Europarecht IV: Europäische Grundrechte, Springer Verlag, Berlin 2009, Rn.3177.

²⁰ **Heselhaus**, Art.20, Rn.19; **Frenz**, Rn.3180.

²¹ EuGH, Rs. C-127/07 (Société Arcelor Atlantique et Lorraine and Others v Premier ministre), ECLI:EU:C:2008:728, Slg. 2008, I 09815, Rn.23; **Frenz**, Rn.3177.

²² EuGH, Rs. C-540/03 (Europ.Parlament / Rat der EU) ECLI:EU:C:2006:429, Slg. 2006, I 05769), Rn.38; EuGH Rs. C-47/07 P. (Masdar (UK) Ltd./Kommission), ECLI:EU:C:2008:726, Slg. 2008, I 09761), Rn.50; EuGH Rs. C-14P.(SATCEN/K.F.), ECLI:EU:C:2020:4092.

²³ EuGH Rs. C-14/19 P. (SATCEN / KF), ECLI:EU:C:2020:492.

B. Sosyal Temel Haklar

Sosyal temel haklar alanında ABAD'nin temel hak içtihadını geliştirmesi beklenmektedir. Bu bağlamda AB Temel Haklar Şartı'nda düzenleme konusu olmayan çalışma hakkı ve adil ücret hakkı ABAD içtihatları ile geliştirilmiştir²⁴. AB Temel Haklar Şartı'nda yer alan sosyal temel haklar 1989 tarihli Çalışanların Sosyal Temel Haklarına ilişkin Topluluk Şartı'ndan ve 1961 tarihli Avrupa Sosyal Şartı'ndan büyük ölçüde esinlenerek düzenlenmiştir²⁵. AB'nin Çalışma Usulü Hakkındaki Anlaşma'nın 151.maddesi söz konusu bu anlaşmalara açık şekilde atıf yapmıştır²⁶. AB Temel Haklar Şartı'nın dibacesinde de her iki anlaşma vurgulanmıştır. Her iki anlaşmaya bu şekilde Divan'ın yorum çalışmalarında yardımcı olma rolü verilmiştir. Bu anlaşmaların sosyal haklara ilişkin diğer hukuk kaynaklarına göre önemi daha fazla olmakla beraber AB Temel Haklar Şartı'nın bu anlaşmaların içerikleri ile uyumlu olma gereği AB Temel Haklar Şartı'nda açık olarak ortaya konulmamıştır.

1. Çalışma Hakkı

Çalışma hakkı üzerine yapılan tartışmalar çok eskilerde kalmıştır²⁷. Bu bağlamda tam istihdam ve istihdam standardını mümkün mertebe koruma amacı vurgulanmaktadır. Kimi üye devletlerin anayasalarında bu hakla ilgili somut düzenlemeler yer almasına karşın²⁸ AB Temel Haklar Şartı'nda çalışma hakkı ve meslek seçme hakkı genel olarak düzenlenmiştir. AB Temel Haklar Şartı'nın 15.maddesinin görüşmelerinde çalışma hakkı doğrudan etkili ve bireyler tarafından dava edilebilir bir sübjektif hak olarak kabul görmemiştir. AİHS'de çalışma hakkı düzenlenmemektedir. Bu tablo çalışma hakkının bugünkü durum itibarı ile kimi ulusal anayasalarda ve Avrupa Sosyal Şartı'nın 1.maddesinde yer almasına karşılık işçilerin serbest dolaşım

²⁴ **Krebber**, Sebastian: Unionsrecht und Arbeitsentgelt, RdA, Cilt 75, Sayı 4, 2021, s. 215-222; **Gagawczuk**, Walter: 'Soziale Grundrechte und die Rechtsprechung des EuGH', DRdA, Cilt 6, Sayı 341, 2012, s. 565-570.

²⁵ <http://www.sozialcharta.eu/europaeische-sozialcharta-9326> (ET 30.08.2024).

²⁶ **Krebber**, Sebastian: 'Art.151, AEUV, Rn.35', bkz.: **Calliess**, Christian/**Ruffert**, Matthias (eds.), EUV·AEUV, 6.bası, C.H.BECK, München 2022.

²⁷ **Gassner**, Ulrich M. 'Art. 153 AEUV', bkz.: **Vedder**, Christoph/**Heintschel von Heinegg**, Wolff (eds.): Europäisches Unionsrecht, 2.bası, Nomos Verlag, Baden-Baden 2018, s. 803-806.

²⁸ **Hilbrandt**, Christian: '§40 (Recht auf gesunde, sichere und würdige Arbeitsbedingungen)' bkz.: **Heselhaus**, Sebastian/**Nowak**, Carsten (eds.), Handbuch der Europäischen Grundrechte, 2.bası, C.H.Beck, München 2020, s. 914.

hakkı istisna olmak üzere Birlik seviyesinde dava edilebilir hak olarak kabul görmediğini göstermektedir²⁹. Ulusal hukuk kaynaklarının karşılaştırılması çalışma hakkının genel hukuk prensibi olarak mevcudiyetini teyit etmemektedir³⁰.

2. Yıllık Ücretli İzin Hakkı

ABAD 2001’de ücretli izin hakkını Birlik sosyal hukukunun önemli bir temel prensibi olarak kabul etmiştir³¹. Bu hak bir taraftan çalışanın dinlenmesini temin ederken, diğer taraftan çalışana boş zamanını kullanma olanağı vermektedir³². Yıllık ücretli izin hakkı AB Temel Haklar Şartı’nın 31.madde, 2.fıkrasında pozitif hukuk normu olarak düzenlenmiştir³³. Ücretli izin hakkı ABAD içtihadında yer bulan bir konudur. AB Temel Haklar Şartı’nın lâfzı ücretli izin hakkının sübjektif bir hak tesis ettiğini açık ortaya koymasa da literatürde hâkim olan görüş 31.maddede öngörülen ücretli izin hakkının sübjektif hak tesis ettiğini benimsemektedir³⁴.

AB Temel Haklar Şartı’nın yürürlüğe girmesinden önce ABAD ücretli izin hakkını Birlik sosyal hukukunun özellikle önemli bir prensibi olarak nitelendirmiştir. ABAD’ye göre bu prensibin önemi bu prensipten sapılmamasından ileri gelmektedir³⁵. Ücretli izin hakkının önemli bir prensip

²⁹ **Kröll**, Thomas: ‘Art 29, Rn.4 – Recht auf Zugang zu einem Arbeitsvermittlungsdienst’, bknz. **Holoubek**, Michael/**Lienbacher**, Georg: (eds.), GRC-Kommentar, Manz Verlag, Wien 2014, s. 391-400.

³⁰ **Kocher**, Eva: ‘Art.27 GRC, Rn.3’, bknz.: **Pechstein**, Matthias/**Nowak**, Carsten/**Häde**, Ulrich (eds.), Frankfurter Kommentar zu EUV, GRC und AEUV, Mohr Siebeck, Thüringen 2017.

³¹ EuGH, Rs. C-173/99 (The Queen/BECTU), ECLI:EU:C:2001:356, Slg. 2001, I 04881, Rn.43.

³² EuGH, verbundene Rs. C-131/04 und C-257/04 Robinson/Steele u.a., ECLI:EU:C:2006:177, Slg. 2006, I 2531, Rn.48; EuGH, Rs. C-217/20, (XXXX gegen Staatssecretaris van Financiën), ECLI:EU:2021:987, Rn.23; EuGH, Rs. C-214/16, (Conley King/The Sash Window Workshop Ltd and Richard Dollar), ECLI:EU:C:2017:914, Rn.37; EuGH, Rs. C-215/10, (KHS AG/Winfried Schulte), ECLI:EU:C:2011:761, Rn.31.

³³ Ücretli izin hakkı BM İnsan Hakları Bildirisi’nin 24.maddesinde ve 1966 tarihli BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi’nin 7.md, (d) bendinde düzenlenmiştir.

³⁴ Kanun sözcüsü Tizzano’nun nihai talebi için bknz:18.02.2001 tarihli Rs. C-173/99 (BECTU), ECLI:EU:C:2001:81 (nihai talep), Slg. 2001, I 04881, Rn.22 vd., 28; **Lembke**, Ulrike: Art.31, Rn.8, bknz.: Hans von der Groeben/JürgenSchwarze/Armin Hatje, Europäisches Unionsrecht, 7. bası, Nomos Verlag, 2015.

³⁵ EuGH, verbundene Rs. C-350/06 und Rs. C-520/06 (Gerhard Schutz-Hoff/Deutsche Rentenversicherung Bund), ECLI:EU:C:2009:18, Slg. 2009, I 00179, Rn.22; EuGH, Rs.

olarak kabul edilmesi nedeniyle bu temel hakkın dar yorumlanması mümkün değildir³⁶. AB Temel Haklar Şartı'nın yürürlüğe girmesi ertesinde de bir süre ABAD yıllık ücretli izin hakkını AB Temel Haklar Şartı'nın 31.madde, 2.fikrasına istinat ettirmek yerine Birlik sosyal hukukunun önemli bir prensibi olarak nitelendirmeye devam etmiştir³⁷. ABAD'nin yeni kararlarında ücretli izin hakkını AB Temel Haklar Şartı'nın 31.madde, 2.fikrasında düzenlenen temel hak muvacehesinde değerlendirdiği görülmektedir³⁸.

Bu tablo AB Temel Haklar Şartı'nın 31.madde, 2.fikrasının normatif düzenlemesi ve genel hukuk prensibi ilişkisi bağlamında ABAD içtihadında bir değişikliğin ortaya çıktığını göstermektedir. ABAD önceleri ücretli yıllık izin hakkını Topluluk sosyal hukukunun özellikle önemli bir prensibi olarak nitelerken, sonradan AB Temel Haklar Şartı'nın 31.madde, 2.fikrası muvacehesinde içtihat değişikliğine gitmiştir³⁹. Kanun Sözcüsü Michal Bobek de Hein/Holzmann davasında nihai talebinde yıllık ücretli izin hakkının Birlik Hukukundaki önemini bir taraftan AB Temel Haklar Şartı'nın 31.madde, 2.fikrasında yer alan pozitif hukuk düzenlemesine, diğer taraftan bu hakkın Birlik Hukukunda genel hukuk prensibi olarak geçerliliğine istinat ettirmiştir⁴⁰. ABAD'nin güncel kararlarında yıllık ücretli izin hakkını sosyal hukukun özellikle önemli prensibi olarak nitelendirdiği terminolojiden vazgeçerek ücretli izin hakkının AB Temel Haklar Şartı'nda düzenlenen bir temel hak olduğundan hareket ettiği görülmektedir⁴¹. ABAD bu yeni yaklaşımı ile

C-214/16, (Conley King/Sash Window Workshop Ltd. and Richard Dollar), ECLI:EU:C:2017:914, Rn.37; EuGH, Rs. -C:2015/10, (KHSAG/Winfried Schulte), ECLI:EU:C:2011:761, Rn.31.

³⁶ EuGH, Rs. C-116/08 (Christel Meerts/Proost NV), ECLI:EU:C:2009:645, Slg.2009, I 10063, Rn.42; EuGH verbundene Rs. C-229/11 und Rs. C-230/11 (Heimann und Tolshin/Kaiser GmbH), ECLI:EU:C:2012:691, Rn.22 vd.

³⁷ EuGH, Rs. C-155/10 Williams u.a./British Airways plc), ECLI:EU:C:2011:588, Slg. 2011-I 08409 - 8409, Rn.18b

³⁸ EuGH, Rs. C-341/15 (Hans Maschek/Magistratsdirektion der Stadt Wien), ECLI:EU:C:2016:576, Rn.23b

³⁹ EuGH, Rs. C-762/18 und Rs. C-762/19 (QH/Varhoven kasatsionen sad na Republika Bulgaria), ECLI:EU:C:2020:504, Rn.54; EuGH, Rs. C-385/17 (Thorsten Hein/Albert Holzmann GmbH&Co.KG), ECLI:EU:2018:1018, Rn.23b

⁴⁰ Kanun Sözcüsü Bobek'in nihai talebi için bkzn.: 05.09.2018 tarihli EuGH Rs. C-385/17 (Hein/Holzmann), ECLI:EU:2018:666, Rn.38 vd.; (kanun sözcüsü Evgeni Tanchev'in nihai talebi için bkzn.: 08.06.2017 tarihli EuGH, Rs. C-214/16, (C.King/The Sash Window Lts.), ECLI:EU:C:2017:439, Rn.33-41b

⁴¹ EuGH, verbundene Rs. C-569/16 (Stadt Wuppertal/Maria Elisabeth Bauer und Rs. C-570/16, (Volker Willmeroth/Martina Broßonn), ECLI:EU:C:2018:871; **Lock**, Tobias: Art.31 CFR, Rn.5, bkzn.: **Kellerbauer**, Manuel/**Klamert**, Marcus/**Tomkin**, (eds.), The

yıllık ücretli izin hakkının menşinin AB'nin Çalışma Usulü Hakkındaki Anlaşmanın 151.maddesi muvacehesinde 1961 tarihli Avrupa Sosyal Şartı ve 1989 tarihli Çalışanların Sosyal Temel Haklarına ilişkin Topluluk Şartı yanısıra üye devletlerin sosyal hukuka ilişkin birlikte yaptıkları yahut katıldıkları uluslararası hukuk anlaşmaları olduğunu kabul etmiş olmaktadır⁴². Uluslararası anlaşma olarak bu bağlamda AB'nin Çalışma Usulü Hakkındaki Anlaşma'nın 151.maddesinde zikredilen ESC (Avrupa Sosyal Şartı) ve ücretli izne ilişkin 132 nolu IAO (Uluslararası Çalışma Örgütü) bildirisi örnek verilmektedir⁴³. ABAD yıllık ücretli izin hakkını güncel kararlarında 93/104 sayılı ve 23.11.1993 tarihli Topluluk direktifinin 7.maddesine ve 2003/88 sayı ve 4 Kasım 2003 tarihli direktife istinat ettirmekle beraber⁴⁴, direktiflerin Birlik Hukukunda sahip olduğu dogmatik önemi içtihatlarında tam olarak açıkça ortaya koymamaktadır⁴⁵. ABAD içtihatlarındaki bu muğlaklık 2003/88 sayı 4 Kasım 2003 tarihli AB direktifinin 7.madde hükmünün yıllık ücretli izin hakkına ilişkin prensibin pozitif hukuktaki somut normatif ifadesi olarak yorumlanmasına yol açmaktadır⁴⁶. Bu durum eşitlik prensibi bakımından olduğu gibi ücretli yıllık izin hakkının da, tartışmalar sonlanmamış olsa bile, üye devletlerin ortak anayasa gelenekleri ışığında sosyal hukukta taşıdığı önem nedeni ile genel hukuk prensibi olarak değerlendirilmesinin mümkün olduğunu göstermektedir.

3. Avukatların Müvekkillerinin Sırlarını Saklama Hakkı

AB Temel Haklar Şartı'nda avukatların müvekkillerinin sırlarını saklama hakkının normatif olarak düzenlenmemiş olması nedeni ile bu hak gü-

EU Treaties and the Charter of Fundamental Rights, A Commentary, Oxford University Press, Oxford 2019, s. 2178.

⁴² EuGH, verbundene Rs. C-569/16 und Rs. C-570/16, ECLI:EU:C:2018:871, Rn.81; EuGH, Rs. C-684/16 (Max Planck Gesellschaft/Tetsuji Shimizu), ECLI:EU:C:2018:874, Rn.70.

⁴³ EuGH, Rs. C-369/16 P, (Irland/Kommission); EUGH, Rs. C-684/16 (Max Planck Gesellschaft/Tetsuji Shimizu)

⁴⁴ EuGH, Rs. C-569/16, Rs. C-570/16 ve Rs. C-684/16); **Rebhahn**, Robert/**Schörghofer**, Friedrich: '§21, Rn.77, Rechte des Arbeitslebens', bknz.: **Grabenwarther**, Christoph (ed.), Europäischer Grundrechtsschutz (EnzEuR), Band 2, Nomps Verlag, Baden-Baden, 2022, s. 883-934.

⁴⁵ **Hüpers**, Berndt/**Reese**, Birgit: 'Art.3, GRC, Rn.23 vd.', bknz.: **Meyer**, Jürgen/**Hölscheidt**, Sven (eds.), Charta der Grundrechte der Europäischen Union, 5.bası, Nomos Verlag, Baden-Baden 2019; **Rebhahn/Schörghofer**; **Mülder**, Marje: 'Die europäische Säule Sozialer Rechte als Auslegungshilfe zur Bestimmung wesentlicher Grundsätze des Sozialrechts der Union', ZESAR, 2019, s. 202-214.

⁴⁶ **Rebhahn/Schörghofer**; **Mülder**

nümüzde Birlik Hukukunda genel hukuk prensibi olarak korunmaktadır. Avukatların müvekkillerinin sırlarını saklama hakkı müvekkilin avukatı ile gizli şekilde görüşebilmesi hakkını da içermektedir. AB Temel Haklar Şartı'nın kimi hükümlerinin ve AİHS'nin kimi hükümlerinin birlikte okunduğunda, avukatların susma mükellefiyetlerinin teminat altında olduğu görülmektedir⁴⁷.

Avukatların bu bağlamda sahip olduğu ayrıcalık hukuk devletinin vazgeçilmez bir kriteridir ve hukuki yardım için vazgeçilmezdir. Avukatı ile sırlarını paylaşan müvekkilin, avukatı ile yaptığı paylaşımlarının daha sonraki bir prosedürde kendi aleyhine kanıt olarak kullanılmayacağına güvenmesi gerekmektedir. Bu nedenle bir avukatın danışmanlığı sırasında elde ettiği bilgileri paylaşma, resmi mercilerle işbirliği yapma mükellefiyeti bulunmamaktadır⁴⁸. ABAD, avukatların müvekkillerinin sırlarını saklama hakkını ilk olarak AM&S davasında zikretmiştir⁴⁹. ABAD üye devletlerin ortak anayasal geleneklerinden hareket ederek bireylerin bağımsız bir avukata başvurma hakkının bulunduğunu vurgulamıştır⁵⁰. Bu hak geçerlilik alanı ve uygulanma kriterleri bakımından ulusal hukuklarda farklı düzenlenmiş olabilir. Bağımsız çalışan avukatlar ve müvekkilleri arasında savunma amaçlı yazışmaların gizliliğinin korunması hizmet akdine değil, ulusal hukuklarda yer alan genel hukuk prensibine istinat etmektedir⁵¹. ABAD bu konudaki içtihadını Akzo Nobel davasında verdiği kararlarla geliştirmiştir⁵². Kanun sözcüsü Juliane Kolott nihai talebinde avukatların müvekkillerinin sırlarını saklama hakkını temel hak karakterli genel hukuk prensibi olarak tanımlanmıştır⁵³. Kanun sözcüsü bu çerçevede genel hukuk prensibini bir taraftan üye devletlerin

⁴⁷ bkz.: Temel Haklar Şartı'nın 7.md., 47.md, 2.fikrası ve 48.madde, 2.fıkra, AİHS'nin 6.md., 8.md ve I nolu ek protokolün 1.md.; **Spielmann**, Dean: 'Das anwaltliche Berufsgeheimnis in der Rechtsprechung des EGMR', AnwBl., 2010, s. 346; **Kodek**, Georg, E.: 'Das Aussageverweigerungsrecht von Rechtsanwälten - Eine Bestandsaufnahme', AnwBl., 2019, s. 136 vd.

⁴⁸ EuGH, Rs. C-305/05, ECLI:EU:C:2007:383, Slg. 2007, I 05305, Rn.32; **Jarass**, Hans Dieter: 'Bedeutung der EU - Rechtsschutzgewährleistung für nationale und EU-Gerichte', NJW, Cilt 64, Sayı 20, 2011, s. 1393-1398.

⁴⁹ EuGH, Rs. C-155/79 (AM&S Eurpe Ltd./Kommission), ECLI:EU:C:1982:157, Slg.1982 I 01575, Rn.18-28.

⁵⁰ EuGH, Rs. C-155/79, Rn.25.

⁵¹ EuGH, Rs. C-155/79, Rn.21.

⁵² EuGH, Rs. C-550/07 P (Akzo Nobel Chemicals Ltd./Kommission), ECLI:EU:C:2010:512 (karar), Slg. 2010, I 08301.

⁵³ Kanun sözcüsü Kokott'un, 29.04.2010 tarihli nihai talebi için bkz.: EuGH Rs. C-550/07 P (Akso Nobel/Kommission), ECLI:EU:C:2010:229 (görüş), Rn.47).

ulusal hukuklarında yer alan düzenlemelere, diğer taraftan AİHS hükümlerine ve AB Temel Haklar Şartı hükümlerine istinat ettirmiştir. Söz konusu genel hukuk prensibi müvekkil ve bağımsız avukatı arasındaki iletişimin sağlanmasına ve müvekkilin savunma hakkının kullanılmasına hizmet etmektedir⁵⁴.

ABAD bu çerçevedeki içtihadının kurumlarda istihdam edilen avukatlar ve müvekkilleri arasındaki ilişkilerde mesleki bağımsızlık olmaması nedeniyle iç yazışmalar için geçerli olmadığını belirterek tavzih etmiştir⁵⁵. Bu nedenle avukatların müvekkillerinin sırlarını saklama hakkı kurum avukatları için geçerli değildir. Yazışmaların gizliliği prensibinin kurumlarda istihdam edilen avukatları kapsamaması için öncelikle ulusal hukuk düzenlerinde kurum avukatları ve bağımsız avukatlar arasında eşitliğin sağlanması gerekmektedir⁵⁶. Akzo Nobel davasında avukatların müvekkillerinin sırlarını saklama hakkı kurum avukatları için sınırlanmış olsa da, bu hak bağımsız avukatlar için teyit edilmiştir. ABAD bu hakkın teyidini ulusal hukuk düzenlerine istinat ettirmektedir⁵⁷. ABAD kanun sözcüsü Kokott'un nihai talebindeki hareket noktasından farklı olarak avukatların sır saklama hakkına ilişkin genel hukuk prensibini AİHS'ye istinat etmeksizin sadece ulusal hukuk düzenlerine istinat ettirmiştir. Avukatların müvekkillerinin sırlarını açıklamama hakkının genel hukuk prensibi olarak koruma alanının tam olarak tanımlanması oldukça zordur. Bu durum münferit üye devletlerin anayasalarındaki teminatın açık olmamasından ileri gelmektedir. Avukatların müvekkillerinin sırlarını saklama hakkı üye devletlerin kimilerinde basit kanun seviyesinde veya içtihat üzerinden sağlanmış olsa da bu hak ulusal hukuk düzenlerinde temin edilmiş bir hak olarak karşımıza çıkmaktadır⁵⁸. Avukatların müvekkillerinin sırlarını saklama hakkı normatif olarak AİHS ve AB Temel Haklar Şartı'nda da temin edilmiş olsa da, ABAD bu hakkı ulusal hukuk düzenlerinden hareket ederek genel hukuk prensibi olarak açıklamaktadır⁵⁹.

⁵⁴ Kanun sözcüsü Kokott, Schlussanträge, 29.04.2010, Rs. C-550/07 P, ECLI:EU:C:2010:229 (görüş), Rn.47.

⁵⁵ EuGH, Rs. C-550/07 P, ECLI:EU:C:2010:512, Rn.44.

⁵⁶ **Moosmayer**, Klaus: 'Der EuGH und die Zynedikusanwälte', NJW 210, 2010, s. 3548-3550.

⁵⁷ EuGH, Rs. C-550/07 P, ECLI:EU:C:2010:512, Rn.40.

⁵⁸ kanun sözcüsü Kokott'un 29.04.2010 tarihli davadaki nihai talebi için bkz.: EuGH Rs.-C-550/07 P, ECLI:EU:C:2010:229 (görüş), Rn.47.

⁵⁹ EuGH, Rs. C-550/07 P, ECLI:EU:C:2010:512 (karar), Rn.48.

SONUÇ

İçtihatların analizi ABAD'nin genelde temel hak korumasını AB Temel Haklar Şartı'na istinaden değil, genel hukuk prensibi yaklaşımı ile açıklamaya devam ettiğini ortaya koymaktadır. Her iki hukuk kaynağının bu bağlamda birbirini tamamlar şekilde yanyana olduğunun kabul edilmesi gerekmektedir. Özellikle eşitlik prensibiyle bağlantılı olarak Birlik Hukukunda direktif düzenlemelerinin ve AB Temel Haklar Şartı düzenlemelerinin dogmatik düzenleme olarak yeterli olmadığı göz ardı edilmemesi gerekmektedir⁶⁰. Hukuk teorisi bakımından eşitlik hakkının istinat ettiği dayanak konusunda açıklık sağlanması gerekirken ABAD eşitlik hakkının teminatı bağlamında kararlarında farklı hukuki dayanaklar dile getirmektedir. Benzer durum yıllık ücretli izin hakkı bakımından da geçerlidir. ABAD yıllık ücretli izin hakkını normatif olarak AB Temel Haklar Şartı'nın 31.madde, 2.fıkrasına mı, yoksa genel hukuk prensibine mi istinat ettirdiğini her zaman açık olarak ortaya koymamaktadır. Avukatların müvekkillerinin sırlarını saklama hakkı ABAD içtihadı ile temin edilen klâsik bir temel hak teşkil etmektedir. Üye devletlerin hukuk düzenleri avukatların sır saklama hakkını genel hukuk prensibi olarak tanımaktadır. ABAD uygulamasında genel hukuk prensiplerine boşluk doldurma amaçlı olarak istinat edilmesi sadece avukatların müvekkillerinin sırlarını saklama hakkı için söz konusu olmaktadır. Eşitlik prensibi ve ücretli izin hakkı için genel hukuk prensibine istinat edilmesi ise daha çok temel hak teminatında açıklık sağlama gereksiniminden ileri gelmektedir. Bu bağlamda genel hukuk prensiplerinin ikame edilebilir niteliğine karşın orijinal fonksiyonu olan hukukun gelişimini ve tamamlanmasını sağlama işlevinin göz ardı edilmemesi gerekmektedir.

⁶⁰ Pavlidis, Laura/Köchle, Cornelia: 'Art. 20 GRC, Rn. 10 vd.', bkzn.: Holoubek, Michael/Lienbacher, Georg (eds.), GRC-Kommentar, Manz Verlag, Wien 2019, s. 423-440.

KAYNAKÇA

- Arsava, A. Füsün:** ‘Nice Anlaşmasının Getirdikleri’, Ankara Avrupa Çalışmalar Dergisi, s. 1-30.
- Arsava, A. Füsün:** ‘AB Divanı ve Ulusal Anayasa Mahkemeleri Arasında İşbirliği ve Gerilim İlişkisi’, Çankaya Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Ceren Damar Şenel Armağanı, 3 Haziran 2020, s. 3865-3883.
- Arsava, A. Füsün:** ‘Lizbon Sözleşmesi - Reform Sözleşmesinin Önemli Unsurları’, Prof. Dr. Bilge Umar’a Armağan, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 11, Özel Sayı 2009, s. 1457-1479.
- Arsava, A. Füsün:** ‘Vielleichtbeschluss Solange Beschluss’, Avrupa Toplulukları Hukuku ve Bu Hukukun Ulusal Uygulanmasından Doğan Sorunlar, Ankara, 1985.
- Arsava, A. Füsün:** Roma Antlaşmasında Önkara Prosedürü ve Bu Prosedür Çerçevesinde Doğan Sorunlar, Ankara, 1989.
- Chwolik-Lanfermann, Ellen:** ‘Braucht die Europäische Union Grundrechtskatalog?’, ZRP, Cilt 28, Sayı 4, 1995, s. 126-130.
- Constantinesco, Leontin-Jean:** ‘Die Eigentümlichkeit des Europäischen Gemeinschaftsrechts’, JuS 1965, s. 237-246.
- Folz, Hans-Peter:** ‘Art.6, EUV, Rn.20-221’, bkz.: **Vedder, Christoff/Heintschel von Heinegg, Wolff** (eds.), Europäisches Unionsrecht, 2. bası, Nomos Verlag, Baden-Baden, 2018.
- Frenz, Walter:** Handbuch Europarecht IV: Europäische Grundrechte, Springer Verlag, Berlin, 2009.
- Gagawczuk, Walter:** ‘Soziale Grundrechte und die Rechtsprechung des EuGH’, DRdA, Cilt 6, Sayı 341, 2012, s. 565-570.
- Gassner, Ulrich M.:** ‘Art. 153 AEUV’, bkz.: **Vedder, Christoph/Heintschel von Heinegg, Wolff** (eds.): Europäisches Unionsrecht, 2. bası, Nomos Verlag, Baden-Baden, 2018.
- Geiger, Rudolf:** ‘Art.6 EUV, Rn.28-35’, bkz.: **Geiger, Rudolf/Khan, Daniel-Erasmus/Kotzur, Markus** (eds.), EUV/AEUV, 5. bası, C.H.Beck, München, 2010.
- Hengstschläger, Johannes:** ‘Grundrechtsschutz Kraft EU-Rechts’, JBl, Sayı 7, 2000, s. 409.
- Heselhaus, Sebastian:** ‘Art.20, Rn.4, GRC (*Unionsbürgerschaft*)’, bkz.: **Pechstein, Matthias/Nowak, Carsten/Häde, Ulrich** (eds.), Frankfurter

Kommentar zu EUV·GRC·AEUV, 1. bası, Cilt I (EUV und GRC), Mohr Siebeck, Tübingen, 2017.

Hilbrandt, Christian: ‘§40 (*Recht auf gesunde, sichere und würdige Arbeitsbedingungen*)’ bknz.: **Heselhaus**, Sebastian/**Nowak**, Carsten (eds.), Handbuch der Europäischen Grundrechte, 2. bası, C.H.Beck, München, 2020.

Huber, Peter M.: ‘Die Gemeinsamen Verfassungsüberlieferungen der Mitgliedstaaten - Identifizierung und Konkretisierung!’, EuR, Cilt 57, Sayı 2, 2022, s. 145-164.

Hüpers, Bernd/**Reese**, Birgit: ‘Art.3, GRC, Rn.23 vd.’, bknz.: **Meyer**, Jürgen/**Hölscheidt**, Sven (eds.), Charta der Grundrechte der Europäischen Union, 5. bası, Nomos Verlag, Baden-Baden, 2019.

Ipsen, Hans Peter: Europäisches Gemeinschaftsrecht, Mohr Siebeck, Tübingen 1972.

Jarass, Hans Dieter: ‘Bedeutung der EU - Rechtsschutzgewährleistung für nationale und EU-Gerichte’, NJW, Cilt 64, Sayı 20, 2011, s. 1393-1398.

Kocher, Eva: ‘Art.27 GRC, Rn.3’, bknz.: **Pechstein**, Matthias/**Nowak**, Carsten/**Häde**, Ulrich (eds.), Frankfurter Kommentar zu EUV, GRC und AEUV, Mohr Siebeck, Thüringen 2017.

Kodek, Georg, E.: ‘Das Aussageverweigerungsrecht von Rechtsanwälten - Eine Bestandsaufnahme’, AnwBl., 2019, s. 136 vd.

Krebber, Sebastian: ‘Unionsrecht und Arbeitsentgelt’, RdA, Cilt 75, Sayı 4, 2021, s. 215-222.

Krebber, Sebastian: ‘Art.151, AEUV, Rn.35’, bknz.: **Calliess**, Christian/**Ruffert**, Matthias (eds.), EUV·AEUV, 6. bası, C.H.BECK, München, 2022.

Kropholler, Jan: ‘Die Europäische Gemeinschaften und der Grundrechtsschutz’, EuR, Cilt 4, Sayı 2, 1969, s. 128-146.

Kröll, Thomas: ‘Art 29, Rn.4 – Recht auf Zugang zu einem Arbeitsvermittlungsdienst’, bknz. **Holoubek**, Michael/**Lienbacher**, Georg (eds.), GRC-Kommentar, Manz Verlag, Wien, 2014.

Ladenburger, Clemens: ‘Art. 51, 52, 54’, bknz.: **Stern**, Klaus/**Sachs**, Michael (eds.), Europäische Grundrechte Charta (GRCh), C.H.Beck, München, 2016.

- Lembke**, Ulrike: ‘Art.31, Rn.8’, bknz.: **von der Groeben**, Hans/**Schwarze**, Jürgen/**Hatje**, Armin: Europäisches Unionsrecht (eds.), 7. bası, Nomos Verlag, Baden-Baden, 2015.
- Lock**, Tobias: ‘Art.31 CFR, Rn.5’, bknz.: **Kellerbauer**, Manuel/**Klamert**, Marcus/**Tomkin**, (eds.), The EU Treaties and the Charter of Fundamental Rights, A Commentary, Oxford University Press, Oxford, 2019.
- Moosmayer**, Klaus: ‘Der EuGH und die Zyndikusanwälte’, NJW, Cilt 63, Sayı 49, 2010, s. 3548-3550.
- Mülder**, Marje: ‘Die Europäische Säule sozialer Rechte als Auslegungshilfe zur Bestimmung wesentlicher Grundsätze des Sozialrechts der Union’, ZESAR, Sayı 5, 2019, s. 212-214.
- Pache**, Eckhard: ‘Art.6 EUV, Rn.44’, bknz.: **Pechstein**, Matthias/**Nowak**, Carsten/**Häde**, Ulrich (eds.), Frankfurter Kommentar zu EUV·GRC·AEUV, 1. bası, Cilt I (EUV und GRC), Mohr Siebeck, Tübingen, 2017.
- Pavlidis**, Laura/**Köchle**, Cornelia: ‘Art. 20 GRC, Rn. 10 vd.’, bknz.: **Holoubek**, Michael/**Lienbacher**, Georg (eds.), GRC-Kommentar, Manz Verlag, Wien, 2019.
- Rebhahn**, Robert/**Schörghofer**, Felix: ‘§21, Rn.77, Rechte des Arbeitslebens’. bknz.: **Grabenwarter**, Christoph (ed.), Europäischer Grundrechtsschutz (EnzEuR), Band 2, 2. bası, Nomps Verlag, Baden-Baden, 2022.
- Schadendorf**, Sarah: ‘Die UN-Menschenrechtsverträge im Grundrechtsgefüge der Europäischen Union’, EuR, Cilt 50, Sayı 1, 2015, s. 28-49.
- Schilling**, Theodor: ‘Bestand und allgemeine Lehren der birgerschützenden allgemeinen Rechtsgrundsätze des Gemeinschaftsrechts’, EuGRZ, Cilt 27, Sayı 1-4, 2000, s. 3-43.
- Schlochauer**, Hans-Jürgen: ‘Der überationale Charakter der Europäischen Gemeinschaft für Kohle und Stahl’, JZ, Yıl: 6, Sayı: 10, 1951, s. 289-290.
- Schlochauer**, Hans-Jürgen: ‘Das Verhältnis des Rechts der Europäischen Wirtschaftsgemeinschaft zu den nationalen Rechtsordnungen der Mitgliedstaaten’, AVR, Cilt: 11, Sayı: 1, 1963, s. 7.

Schorkopf, Frank: ‘Art.6, EUV, Rn.28’, bkz.: **Grabitz**, Eberhard/**Hilf**, Meinhard/**Nettesheim**, Martin (eds.), Das Recht der Europäischen Union, 74 EL. C.H.Beck, München, 2021.

Spielmann, Dean: ‘Das anwaltliche Berufsgeheimnis in der Rechtsprechung des EGMR’, AnwBl., 2010, s. 346.

Streinz, Rudolf: Art.6, EUV, Rn.24, EUV/AEUV, 3. bası, C.H.Beck, München, 2018.

KISALTMALAR

ABAD	: Avrupa Birliği Adalet Divanı
AEUV	: Vertrag über die Arbeitsweise der Europäischen Union (<i>Avrupa Birliği'nin İşleyişı Hakkında Antlaşma</i>)
ABl.	: Amtsblatt (<i>Resmi Gazete alm.</i>)
AnwBl.	: Anwaltsblatt (<i>Dergi</i>)
Aufl.	: Auflage (<i>bası</i>)
AVR	: Archiv des Völkerrechts (<i>dergi</i>)
CFR	: Charter of Fundamental Rights of the European Union
DRdA	: Das Recht der Arbeit
ESC	: Avrupa Sosyal Şartı (The European Social Charter)
EuGH	: Gerichtshof der Europäischen Union (<i>Avrupa Birliği Adalet Divanı</i>)
EuGRZ	: Europäische Grundrechte Zeitschrift (<i>Dergi</i>)
EuR	: Europarecht
EUV	: Vertrag über die Europäische Union (<i>Avrupa Birliği Anlaşması</i>)
GRC	: Grundrechtescharta
GRCh	: GRundrechtescharta
IAO	: Uluslararası Çalışma Örgütü (alm.)
JBİ	: Juristische Blätter (<i>Dergi</i>)
JZ	: Juristen Zeitung (<i>dergi</i>)
JuS	: Juristische Schulung (<i>dergi</i>)
NJW	: Neue Juristische Wochenschrift. (<i>dergi</i>)
RdA	: Recht der Arbeit
Rn	: Randnummer
Verbundene Rs	: birleştirilmiş karar
ZESAR	: Zeitschrift für europäisches Sozial- und Arbeitsrecht
ZRP	: Zeitschrift für Rechtspolitik